

»NESLOVENC«, »TUJCI«, »ŽRTVE« ALI KAKO VIDIMO IZBRISANE PREBIVALCE SLOVENIJE

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izveček: Članek je rezultat raziskave o poznavanju izbrisa in percepciji izbrisanih oseb 142 neizbrisanih prebivalcev Slovenije, ki so sodelovali v raziskavi. Rezultati so nastali na podlagi strukturiranih intervjujev s 15 vprašanji s podvprašanji, o katerih so neizbrisane prebivalce Slovenije spraševali študenti in študentke Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete pri vajah iz antropologije migracij.

Ključne besede: izbris, dojemanje izbrisanih oseb, antropološka raziskava

Abstract: The article is based on a study examining how well people know the problem of those who had been removed from the register of Slovene citizens and how they are perceived. 142 informants, who had not been deleted from the register, participated in the inquiry consisting of fifteen questions and subquestions. The inquiry was composed by students of the Department of Ethnology and Anthropology of the Faculty of Arts and was prepared for the subject course Anthropology of Migrations.

Key Words: removal from the register, perception of the »erased«, anthropological research

Uvod

Izbris in posledice, ki jih je ta akt imel za izbrisane prebivalce Slovenije, sta že dolga leta med ključnimi političnimi temami, običajno deležnimi velike medijske pozornosti. Za njuno prepoznavnost so na eni strani bistveni izbrisani prebivalci sami. Ti so se od leta 2002 začeli povezovati v več društev ter vztrajati v svojem političnem boju za razkrivanje razsežnosti izbrisa in povrnitev pravic. Na drugi strani pa je bilo v preteklih letih vprašanje izbrisa pogosto uporabljeno in izrabljeno kot sredstvo politične propagande desno in desnosedinsko usmerjenih političnih strank. Oba omenjena aspekta sta bila do danes že precej raziskana: izkušnjo izbrisanih oseb so z različnih zornih kotov analizirali trije interdisciplinarni zborniki (*Izbrisani: Organizirana nedolžnost in politike izključevanja* (2003), *Zgodba nekega izbrisa* (2007), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnih prebivalcev Slovenije* (2010)). V zbornikih so raziskovalci in raziskovalke temeljito razčlenili tudi nacionalistični in rasistični diskurz desnosedinske stranke, v katerem je akt izbrisa običajno zanikan, izbrisane osebe pa pogosto diskreditirane kot »agresorji«, »špekulanti« in »kalkulatorji«.

Kljub omenjeni pomembni znanstveni produkciji pa ostaja vsaj en vidik te »zgodbe« slabo raziskan: kako neizbrisani prebivalci Slovenije dojemajo izbris in izbrisane prebivalce. Na podlagi dosegljivih informacij lahko sklepamo, da so se s tem vidikom ukvarjale le nekatere javnomnenjske raziskave, kot sta projekt Politbarometer¹ in raziskava agencije Ninamedia,² ki pa sta te-

meljili le na kratkih telefonskih anketnih raziskavah. Čeprav so te raziskave pomembne, pa glede na relevantnost teme nikakor ne zadoščajo. Odsotnost poglobljenih, večletnih kvalitativnih in kvantitativnih raziskav namreč ustvarja praznino, ki jo je mogoče zapolniti z različnimi slutnjami, s projekcijami in političnimi manipulacijami. Prav zaradi te praznine so v preteklih letih številni desnosedinske politiki svoje govore in dejanja usmerjali proti izbrisanim prebivalcem in se pri tem nemoteno sklicevali na »ljudstvo« in »glas ljudstva«. Kako preseči to nevarno vrzel, kako zapolniti odsotnost odsotnih – vseh tistih prebivalcev, ki se nikoli niso vključili v javno razpravo o izbrisu in so ostajali v brezimni množici, ki so jo morda, a zgolj morda, za hip zajela katera od javnomnenjskih raziskav?

Na vajah iz antropologije migracij smo si v študijskem letu 2009/10 zastavili nalogo prispevati k premostitvi omenjene vrzeli: na podlagi strukturiranih intervjujev s 142 prebivalci Slovenije smo poskušali analizirati njihovo poznavanje izbrisa in njegovih posledic, obenem pa tudi njihov odnos do izbrisanih prebivalcev. S tem namenom smo oblikovali petnajst vprašanj (s podvprašanji), ki so v nadaljevanju predstavljena kot naslovi posameznih poglavij.

Ker je bila pričujoča raziskava zaradi obravnavane teme z nekaterih vidikov metodološko precej specifična, zahteva kratko razlago. Cilj raziskave ni bil zadovoljitev kriterijev »objektivnosti« in »nevtralnosti«, ki so, kot je v znanosti že dolgo znano, povsem iluzorni. Sledenje iluzornim kriterijem je še toliko bolj zavajajoče in neplodno, kadar gre za kršenje človekovih pravic, ki so pri izbrisu očitne. Tako v raziskavi nismo želeli zbrati le informacij in stališč o izbrisu, temveč ob koncu pogovora v dialogu z intervjuvanci svoja mnenja in informacije o izbrisu soočiti s

1 Projekt Politbarometer je percepcijo prebivalcev o izbrisu in izbrisanih oseb nekaj let periodično raziskoval le s pomočjo enega vprašanja: »Ustavno sodišče je že pred leti spremenilo odločbo o statusu t. i. izbrisanih. Ali je slovenska vlada dolžna upoštevati to odločbo?« (Politbarometer 2003–2009).

2 Raziskava z naslovom Odnos javnosti do tematike »izbrisani«, ki jo je agencija Ninamedia izvedla decembra 2008, je potekala v okviru pro-

jekta Mirovnega inštituta in temeljila na telefonski raziskavi (Kogovšek 2010: 10).

* Uršula Lipovec Čebtron, asistentka z magistriranjem na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: ursula.lipovec@gmail.com. Pri nastajanju članka so sodelovali naslednji študentke in študenti: Anja Muhvič, Beja Protner, Blaž Bajič, Mojca Cerovšek, Tamara Crnkovič, Nastja Dejak, Andrea Feher, Jan Krmelj, Maruša Ivančič, Saša Miklošič, Tonka Murko, Sara Tamše in Suzana Zera.

sogovornikovimi. Pri tem so študentke in študenti opazovali in si zapisovali njihove odzive na informacije, analizirane v zadnjem podpoglavju članka.

Pojasniti je treba tudi vprašanje »represntativnega vzorca«. Naša raziskava ni nameravala predstavljati »javnega mnenja«, ki je kot koncept pogosto preohlapien, da bi bil lahko uporaben v antropologiji in etnologiji. Zato smo se pri pripravljanju raziskave omejili na manjše število oseb ter se pri tem otresli diktata »naključno izbranega vzorca«. Sogovornike in sogovornice smo izbirali med tistimi znanci (predvsem prijatelji ali sorodniki), s katerimi se študent ali študentka pred raziskavo še nista pogovarjala o izbrisu in njihovih pogledov na izbrisane nista poznala. Ob tem smo poskušali doseči čim bolj uravnoteženo zastopnost obeh spolov in vseh starostnih skupin.

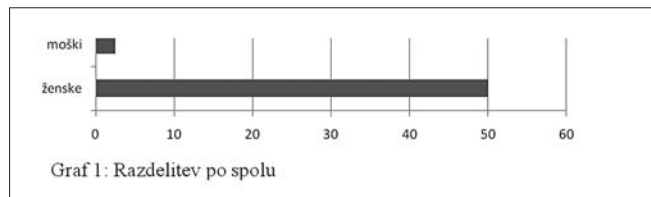
Zadnja ključna metodološka opomba se nanaša na analizo podatkov. Glede na obsežnost odgovorov, ki bi jih bilo težko sintetizirati s kvalitativno analizo, smo se deloma odločili za njihov »prevod« v kvantitativne parametre. Ta odločitev verjetno odpira več težav kot rešitev, saj se ključne in dragocene vsebine pogovorov s tem izgubijo in sploščijo v anonimne statistične kazalce. Zaradi obsežnosti zbranega gradiva in omejenega prostora pričujočega članka bo v ospredju kvantitativna analiza za ceno kvalitativne. Vsa izurjena antropološka ali etnološka očesa bodo to gotovo s težavo prenašala, vendar bi bila zaradi množice zbranega materiala druga možnost le samostojna publikacija, ki pa ostaja v hipotetični prihodnosti.

Demografski podatki

SPOL:

Moški: 71 oseb (50 %)

Ženske: 71 oseb (50 %)

STAROSTNE SKUPINE:

15–20 let: 10 oseb (7 %)

21–30 let: 43 oseb (30 %)

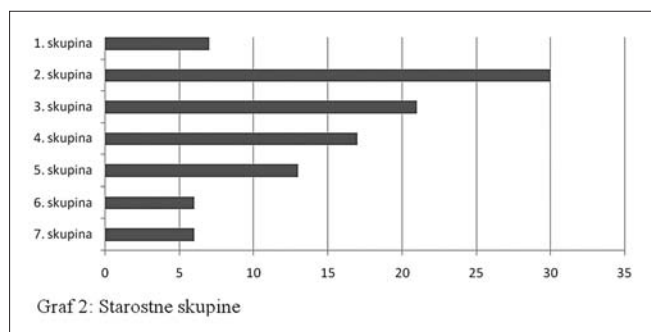
31–40 let: 30 oseb (21 %)

41–50 let: 23 oseb (17 %)

51–60 let: 18 oseb (13 %)

61–70 let: 9 oseb (6 %)

70 let in več: 9 oseb (6 %)

STATUS:

Dijak/inja: 5 oseb (4 %)

Študent/ka: 39 oseb (27 %)

Zaposlen/a: 71 oseb (50 %)

Brezposeln/a: 8 oseb (6 %)

Upokojenec/ka: 19 oseb (13 %)

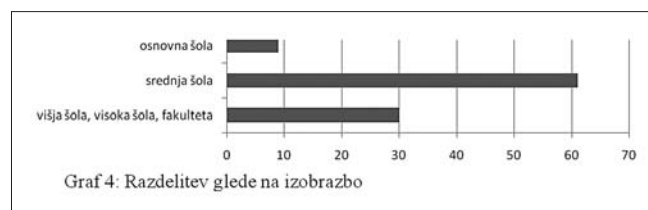

IZOBRAZBA:

Osnovnošolska izobrazba: 12 oseb (9 %)

Srednješolska izobrazba: 87 oseb (61 %)

Višješolska, visokošolska ali univerzitetna izobrazba: 43 oseb (30 %)

MATERNI JEZIK:

slovenski: 131 oseb (92 %)

srbohrvaški: 4 osebe (3 %)

srbski: 2 osebi (1 %)

hrvaški: 2 osebi (1 %)

makedonski: 1 oseba (1 %)

nemški: 1 oseba (1 %)

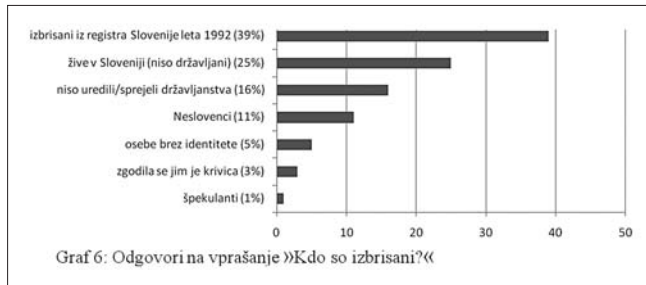
slovenski in srbski: 1 oseba (1 %)

Kdo so izbrisani?

Na gornje vprašanje je 142 oseb odgovarjalo na številne načine, ki pa jih je mogoče razdeliti na sedem ločenih kategorij. Kot je opazno iz spodnjega grafa, je najštevilčnejša prva kategorija (56 oseb ali 39 odstotkov), v kateri so izbrisani prebivalci definirani kot osebe, ki so bile izbrisane – nekateri k temu dodajajo še letnico izbrisa in iz katere evidence so bili izbrisani. V kategoriji, ki je po številčnosti druga (35 oseb ali 25 odstotkov), sogovorniki in sogovornice poudarjajo, da so to osebe, ki živijo v Sloveniji,

vendar niso državljani Republike Slovenije. V tretji kategoriji (22 oseb ali 16 odstotkov) so opredeljeni kot osebe, ki si iz različnih vzrokov niso uredile oziroma sprejele državljanstva Republike Slovenije. V preostalih, manj zastopanih kategorijah, pa sogovorniki ali sogovornice trdijo, da so to »Neslovenci«, osebe »brez identitete« ali osebe, ki »jim je bila storjena krivica« oziroma so »špekulanti«.

Na prvi pogled visok odstotek (87 odstotkov ali 124 oseb) odgovorov dokazuje, da so sogovorniki in sogovornice dobro seznanjeni s tem, kdo so izbrisane osebe. Kot bo razvidno v nadaljevanju, pa to še ne pomeni, da razumejo, kako je izbris potekal oziroma da poznajo njegove razsežnosti. Poleg tega natančnejša analiza odgovorov kaže, da je imela pri več kot četrtini (28 odstotkih) njihova prva asociacija na besedo izbrisani potencialno negativne konotacije. Kljub temu, da le dva posameznika izbrisane osebe enačita s »špekulanti«, jih več prepozna kot »Neslovence« (kot je bilo razvidno iz mnogih odgovorov v prvi kategoriji, ki v zgornjem grafu niso posebej poudarjeni), pri čemer je z njihovih stališč opazno, da pogosto zanje to ni vrednotno nevtralna oznaka. V tem smislu so dvoumni tudi odgovori iz tretje kategorije, kjer so izbrisani prebivalci opredeljeni kot »osebe, ki si iz različnih vzrokov niso uredile oziroma sprejele državljanstva Republike Slovenije«.

Omenjene eksplicitno ali implicitno negativne konotacije ob asociaciji na izbrisane osebe je treba razumeti kot posledico nacionalističnega, političnega in medijskega diskurza, ki se je utrjeval prav z vprašanji izbrisa, ali kot ugotavlja Jelka Zorn:

V času priseljevanja iz drugih republik nekdanje Jugoslavije se je o priseljencih govorilo kot o delavcih, pozneje, ko sta v ospredje stopila etnonacionalizem in osamosvojitvena evforija, pa so bili videni le še v etničnih dimenzijah, torej kot Neslovenci. Lahko rečemo, da so se v Slovenijo nekdanj preseljevali kot delavci, izbrisani so bili kot Neslovenci (Zorn 2010: 19).

Izbris se je zgodil, ko je v političnem diskurzu Slovenije prihajalo do povečane potrebe po utrjevanju slovenske nacionalne identitete in homogenizacije prebivalstva (Bajt 2010), pri čemer so bili izbrisani prebivalci stigmatizirani kot »Drugi« ter opredeljeni s serijo pridevnikov z negativnimi konotacijami, kot »oportunisti«, »špekulanti«, »prebrisani«, »samoizbrisani«, t. i. »izbrisani«, »agresorji«, »okupatorji«, »jugooficirji«, ipd. (Predojevič 2007: 15; Vezjak 2010: 197).

Če se ob besedi izbrisani pri več kot četrtini vprašanih kažejo negativne asociacije, pa na podlagi odgovorov na prvo vprašanje ni mogoče sklepati, da imajo preostali sogovorniki in sogovornice (72 odstotkov) o izbrisanih izključno pozitivno ali nevtralno mnenje. Mogoče je le ugotoviti, da njihove prve asociacije niso obarvane z negativnimi vrednostnimi oznakami.

Kaj je izbris?

Odgovore na gornje vprašanje lahko razdelimo v tri kategorije: v prvi so tri osebe (2 odstotka), ki izbris zanikajo, enako število oseb uvrščamo v drugo skupino, kjer je izbris definiran kot posledica napake ali kot slučajno, nenačrtno dejanje. Večina oziroma 134 odgovorov (95 odstotkov)³ pa spada v tretjo kategorijo, v kateri sogovorniki in sogovornice izbris razumejo kot akt, ki je vplival na množico ljudi, a ga opredeljujejo zelo različno.

V omenjeni zadnji kategoriji se je 34 sogovornikov in sogovornic (24 odstotkov) osredotočilo le na »metodo« izbrisa in ga definiralo kot akt brisanja iz nekega registra ali evidence (omenjene so bile matične knjige, baze podatkov, datoteke in krstne knjige). Kljub temu pa v tej kategoriji 45 oseb (32 odstotkov) izbris povezuje z izgubo ali odsotnostjo državljanstva oziroma govorijo kar o izbrisu iz državljanstva. Nasprotno pa jih veliko manj, le 21 (15 odstotkov), izbris povezuje z izgubo stalnega prebivališča. Vendar pa tudi v tem primeru lahko opazimo povezovanje stalnega prebivališča in državljanstva oziroma nepoznavanje omenjenih pojmov in njuno izenačevanje. Mnogi so izbris definirali tudi na podlagi posledic, ki bodo analizirane v posebnem podpoglavju.

Na splošno bi ob branju odgovorov, s katerimi so sogovorniki in sogovornice opredeljevali izbris, lahko ugotovili, da velika večina ne ve, kaj to sploh je, saj je le iz odgovorov sedmih oseb razvidno, da to tematiko dobro poznajo. Njihovi odgovori nakazujejo tudi, da ne razlikujejo med pojmom državljanstvo in stalno prebivališče, saj ju pogosto zamenjujejo. Dvakrat več oseb izbris povezuje z državljanstvom kot s stalnim prebivališčem, nekateri pa z obojim hkrati.

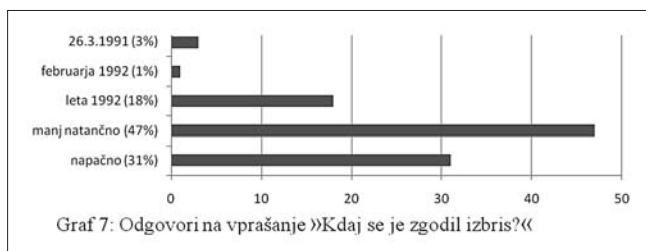
Zamenjevanje pojma državljanstva s pojmom stalnega prebivališča pri vprašanju izbrisa ni presenetljivo. Izbris se v veliki meri res vrti okoli pojma državljanstvo, čeprav v nasprotju s prepričanjem večjega dela sogovornikov akt izbrisa ni pomenil odvzema državljanstva, je pa vsekakor povezan z odvzemanjem državljanstvenih pravic. Do izbrisa je prišlo zaradi korenitih sprememb družbenopolitičnega sistema na prehodu iz večnacionalne v enonacionalno državo, kar se je kazalo tudi v drugačnem definiranju državljanske populacije (Zorn 2010: 19). Novonastala država Slovenija se je takrat odločala, kdo bo njen državljan. Večini takratnih prebivalcev Slovenije je bilo državljanstvo dodeljeno avtomatsko. Vsi državljani drugih republik SFRJ s stalnim prebivališčem v SR Sloveniji pa so imeli »pravico, da v šestih mesecih zaprosijo za državljanstvo. Tisti, ki državljanstva niso pridobili (ker iz kateregakoli razloga niso vložili vloge ali ker je bila njihova vloga zavrnjena ali zavržena ali je bil postopek ustavljen), so izgubili tudi stalno prebivališče« (Kogovšek 2010a: 9). Z izbrisom iz Registra stalnega prebivalstva jim slovenske oblasti niso odvzele državljanstva, temveč stalno prebivališče. Nasprotno pa so v različnih parlamentarnih razpravah desno in levo usmerjene stranke celotno argumentacijo, ki je nasprotovala povrnitvi pravic izbrisanim prebivalcem, gradile na dokazovanju, da so izbrisane osebe zavračale slovensko državljanstvo ter bile zato nelojalne novi državi (Čuček 2006). Glede na to, da so tovrstna stališča povzemali mnogi mediji, ni težko razumeti, zakaj številni sogovorniki in sogovornice izbris povezujejo z državljanstvom.

3 Manj kot en odstotek oseb na to vprašanje ni želel odgovoriti oziroma odgovora ni poznal.

Ustavimo se še pri prvi kategoriji odgovorov, kjer je manjše število sogovornikov in sogovornic zanikalo obstoj izbrisa. Podobni so bili rezultati javnomnenjske raziskave leta 2008, ko je 3 odstotke vprašanih menilo, da se izbris ni zgodil (Kogovšek 2010a: 10). Taka stališča je verjetno treba interpretirati kot nereflektirano povzemanje stališč nekaterih poslancev, pa tudi nekdanjega premiera Janeza Janše, ki je večkrat izrekel, »da v Sloveniji nimamo izbrisanih« (Čuček 2006: 208). Zanikanje izbrisa je bilo v preteklih letih pogosta taktika, kako krivdo za izbris pripisati izbrisanim prebivalcem samim, s tem pa žrtev spremeniti v krivca (Jalušič 2007).

Kdaj se je zgodil izbris?

Gornje vprašanje je bilo usmerjeno izključno v ugotavljanje, kako natančne informacije imajo sogovorniki in sogovornice o izbrisu. Kljub veliki politični in medijski pozornosti, namenjeni tej temi, se zdijo sogovorniki in sogovornice z njo slabo seznanjeni, na kar kaže spodnji graf. Natančen datum izbrisa, to je 26. 2. 1992, so poznale le štiri osebe (3 odstotki), le ena oseba (1 odstotek) pa je izjavila, da se je izbris zgodil februarja 1992. Pravilno letnico je navedlo 26 oseb (18 odstotkov).

Iz grafa je tudi razvidno, da je veliko število oseb podalo manj natančne odgovore: enajst sogovornikov in sogovornic (8 odstotkov) je nihalo med letnicama 1991 in 1992 oziroma 1992 in 1993, poleg tega sta dve osebi (1 odstotek) odgovorili, da se je izbris zgodil med letoma 1991 in 1993. Nekaj sogovornikov in sogovornic je menilo, da se je izbris zgodil po osamosvojitvi oziroma po odcepitvi od Jugoslavije (15 oseb ali 11 odstotkov), nekateri pa so trdili, da se je zgodil po osamosvojitveni vojni (7 oseb ali 5 odstotkov). Povezovanje osamosvojitve Slovenije z izbrisom bi morda lahko razložilo tudi visok odstotek odgovorov (32 oseb ali 23 odstotkov), po katerih je do izbrisa prišlo leta 1991.

Med napačnimi odgovori se pojavlja še paleta različnih letnic (1993, 1994, 1995, 1996, 2000, 2003, 2005 in 2007), ki jih je težko razložiti. Eden od možnih razlogov za omembe letnic po letu 2000 bi lahko bila povečana medijska pozornost do izbrisa, kar je na eni strani posledica politične aktivnosti izbrisanih prebivalcev ter njihove medijske prepoznavnosti v boju za povrnitev pravic, na drugi pa vehementnosti nacionalističnega in rasističnega diskurza desnousmerjenih političnih strank.

Od kod so izbrisani?

Iz odgovorov na to vprašanje je mogoče oblikovati štiri skupine. Prva skupina, v katero spada 25 oseb (17 odstotkov), je odgovarjala, da so izbrisane osebe iz »bivše Jugoslavije«. Glede na to, da ni mogoče ugotoviti, ali so te osebe s sintagmo »bivša jugoslavija« mislile tudi Slovenijo, je ta rezultat težko analizirati. Edino, kar bi morda lahko omenili v zvezi s to »neopredelje-

no« skupino, je, da je odgovor »bivša Jugoslavija« morda varna odločitev, ki sogovornika ali sogovornico reši pred zadrego, v kateri se znajde zaradi nepoznavanja tematike.

Veliko večja pa je skupina 59 oseb (45 odstotkov), ki izbrisane osebe uvršča v »druge« republike nekdanje Jugoslavije. Ne glede na to, ali imajo predstavniki te skupine do izbrisanih oseb negativno ali pozitivno stališče, jih definirajo kot »Ne-mi«, torej kot tiste, ki niso »Mi«. Omenjena distinkcija temelji na različnih predstavah o simbolnih mejah, slednje pa se lepo pokažejo s pridevniki, s katerimi opisujejo drugačnost, zaradi katere »oni« ne spadajo med »nas«. Če smo torej »Mi« opisani kot »avtohtoni, pravi« Slovenci, so »oni« v odgovorih naših raziskovancev označeni kot »južni bratje«, »tujci dol z juga«, »tisti, ki imajo korenine z juga«, »Balkanci«, ipd. Vsi ti opisi kažejo na predstavo, da sta »jug« in »Balkan« neke druge ter da Slovenci z njima nimajo nobene povezave (Kuzmanić 1999: 33). »Tujost« izbrisanih nekateri sogovorniki in sogovornice poudarjajo tudi z naštevanjem domnevnih »izvornih« držav izbrisanih (tu se največkrat pojavi Bosna, sledita Srbija in Hrvaška, nekajkrat sta omenjeni tudi Albanija in Makedonija). Ob tem neka oseba njihovo »tujost« ponazori s stavkom ».../ od nekod so prišli sem«.

Prav s konceptom »prihoda od nekod« se ukvarja Sara Pistotnik, ki ugotavlja, da so po osamosvojitvi slovenske oblasti vse državljane preostalih republik nekdanje Jugoslavije razglasile za tujce kljub temu, da je bilo središče njihovega življenja tukaj in so bili aktivno vključeni v socialne mreže znotraj Slovenije (Pistotnik 2010: 57–58). Glede na to, da je izbris enostranska prekinitev odnosa med državo in posameznikom, slovenski upravni organi niso vedeli, temveč zgolj predvidevali, da je oseba državljan ene izmed držav na ozemlju nekdanje Jugoslavije, kjer je bila registrirana kot republiški državljan (ibid.: 64). V razpravah o izbrisanih osebah tako obstaja mit, da naj bi ne glede na njihovo dejansko bivanje v Sloveniji imeli svoj »pravi dom«, ta pa naj bi bil tam, kjer so bili rojeni oziroma: od koder so prišli (ibid.: 66). V tretjo skupino lahko uvrstimo stališča 48 oseb (34 odstotkov), ki so odgovorile, da so izbrisane osebe »tudi iz Slovenije«. Naj bo jasno: poleg tega, da te osebe poudarjajo, da izbrisani prebivalci prihajajo iz republik nekdanje Jugoslavije, ugotavljajo, da so med njimi »tudi Slovenci«. Vendar pa ob tej ugotovitvi ostajajo skeptični (ne verjamejo povsem, da so bili res Slovenci) ali pa jo koncipirajo kot tragično dejstvo, pri čemer pogosto dodajajo: »Žal.«

Ostane še zadnja, najmanjša skupina, ki izbrisane osebe povezuje le s Slovenijo – teh oseb je samo 9 (6 odstotkov). Tudi pri tem majhnem številu ljudi, ki se na prvi pogled zdijo neobremenjeni z etnično pripadnostjo, se ta pokaže kot pomemben kriterij. Tisti, ki so izbrisanim osebam naklonjeni, namreč poudarjajo, da so to osebe, »živeče« v Sloveniji, oziroma so »državljeni« Slovenije. Ob tem eden med njimi izrazi dvom o njihovi eksistenci v Sloveniji s stavkom »naj bi bili iz Slovenije«, drugi pa podčrta, da »narodnostno gledano pač niso Slovenci«.

Ali je prav, da so bili izbrisani izbrisani? Zakaj?

Na gornje vprašanje je 68 (48 odstotkov) sogovornikov in sogovornic odgovorilo »ne« ter s tem izrazilo svoje nestrinjanje z aktom izbrisa. Veliko manjše število ali 22 oseb (16 odstotkov) je pokazalo diametralno nasprotno stališče, ko je izjavilo »da« ter s tem izrazilo, da je po njihovem mnenju prav, da so bili ti prebivalci izbrisani. Številčna je tudi skupina 47 oseb (33 odstot-

kov), ki ni podala tako enoznačnega odgovora, saj so predstavili tako argumente v prid izbrisu kot proti njemu.⁴ Med najpogostejšimi argumenti v prid izbrisu so bili tisti, ki so izbris opisovali kot upravičeno posledico »nemotiviranosti« izbranih oseb za pridobitev slovenskega državljanstva (ali, kot se je glasil en odgovor: »Je prav, da so bili izbrisani, ker so imeli dovolj časa in možnosti, da si uredijo dokumente, a sami tega niso želeli.«); »nelojalnosti« novonastali državi (pogost odgovor je tako bil: »Ker so špekulirali, niso verjeli, da bo Slovenija kot nova država uspela.«) in »sovražnega nasprotovanja« tej državi (nekateri od njih so dejali: »Ker so se borili proti nam v vojni.«). V argumentih, ki so opravičevali izbris, so sogovorniki in sogovornice za izbrisane osebe pogosto uporabljali pridevnike »špekulanti«, nekajkrat pa tudi »agresorji«. Kot smo že omenili, so bili ti pridevniki širše uporabljani v zvezi z izbrisanimi prebivalci, predvsem pa so jih pogosto omenjali v parlamentarnih razpravah, kjer so bili »železni repertoar« desnousmerjenih strank. Podobno ugotavlja Boris Vezjak v svoji analizi diskurza nekaterih poslancev, ko pravi, da je bila večina državljanov Slovenije pod vtisom tovrstnih javnih predstavitev prepričana, da se izbrisanim osebam ni zgodila krivica ter da gre za skupino »špekulantov« (Vezjak 2007: 195). Omenjena argumentacija izhaja iz domneve, da izbrisane osebe niso zaupale v prihodnost novonastale države ter niso želele takoj sprejeti novega državljanstva, zaradi česar naj bi bile sinonim za »nelojalne« državljane. Na podlagi tovrstnih argumentov bi se o izbrisu lahko govorilo le kot o »samoizbrisu«, kajti izbrisani prebivalci naj bi hoteli pridobiti pravico, ki so se ji sami odrekli in si med osamosvajanjem niso hoteli urediti statusa (ibid.: 202). Kot ugotavlja isti avtor, so (bili) zaradi takih in podobnih argumentacij izbrisani prebivalci izpostavljeni večletni demonizaciji in diskriminaciji ter umazaniam javnim in zasebnim razpravam. Ne gre le za nespoštovanje pravnih določil, pač pa tudi za demagoško logično nesmiselne trditve, ki so postale veljavne in sprejete (Vezjak 2007: 195). Verjetno ni treba poudarjati, da se tovrstna argumentacija načrtno izogiba ključnim dejstvom, ki so povzročila izbris, med katerimi je treba omeniti vsaj to, da izbrisane osebe niso bile obveščene, da bodo s tem, ko ne bodo zaprosile za slovensko državljanstvo, izgubile stalno prebivališče in z njim vse politične, ekonomske in socialne pravice. Obenem pa ti argumenti ne upoštevajo številnih ovir, zaradi katerih izbrisane osebe niso imele možnosti zaprositi za državljanstvo (Deđić, Jalušić in Zorn 2003; Lipovec Čebtron 2007). Prav omenjene ovire so navajali sogovornice in sogovorniki, ki so nasprotovali izbrisu, pri čemer so najpogostejše poudarjali pomanjkljivo informiranje izbranih prebivalcev (»ker sploh niso vedeli, da morajo zaprositi za državljanstvo«, »so bili premalo informirani«) ter dejstvo, da so bile med izbrisanimi prebivalci tudi številne osebe, ki so zaprosile za slovensko državljanstvo, a jim je bilo to zavrnjeno (»ker so bili izbrisani tudi tisti, ki so zaprosili za državljanstvo«). Pogosto je bil v tem kontekstu izbris opredeljen tudi kot neustaven in nezakonit akt (»ker je sam akt izbrisa nepravna in neustavna poteza, človeku ne moreš kar tako odvzeti stalnega prebivališča in vseh drugih osnovnih človekovih pravic«), izbrisani pa predstavljeni skozi viktimizacijski diskurz (»ker so žrtve«).

Ali te pri izbrisanih kaj moti?

Na vprašanje, vsebinsko povezano s predhodnim, je na eni strani 63 oseb (44 odstotkov) odgovorilo, da jih motijo izbrisane osebe kot take, na drugi pa 48 posameznikov (34 odstotkov) nič ne moti. Izstopa še tretja skupina odgovorov, v katero smo uvrstili 31 sogovornikov in sogovornic (22 odstotkov), ki jih moti dejanje izbrisa. Glede na to, da pri tej zadnji skupini ni bilo zaslediti negativnega mnenja o izbrisanih prebivalcih, bi lahko z nekoliko posploševanja ugotovili, da je razmerje 63 oseb (44 odstotkov) proti 79 osebam (56 odstotkov), oziroma da je nekoliko več tistih, ki jih pri izbrisanih prebivalcih nič ne moti.

V prvi skupini, ki jo pri izbrisanih osebah »nekaj moti«, se je večina posameznikov osredotočila na razmišljanje o njihovem domnevno negativnem odnosu do države Slovenije in slovenskega državljanstva, pri čemer so nekateri uporabljali že znane pridevnike (»špekulanti«, »nezvesti«, »preponosni«, »neodgovorni«, ipd.). Zelo pogosto so ti sogovorniki in sogovornice kot negativni aspekt v zvezi z izbrisanimi prebivalci poudarjali zahtevo po odškodninah, ki naj bi bila po njihovem mnenju neupravičena. Ali, kot se je izrazil eden med sogovorniki ter s tem povzel mnenje mnogih iz omenjene skupine:

Ja, pri izbrisanih me moti to pač, oni so imeli možnost te zadeve urediti, pa niso, zdaj pa od države zahtevajo neko odškodnino. To se mi ne zdi prav, ker če bi se oni po moje pozanimali, pa če bi hoteli državljanstvo imeti, bi naredili tako kot pač ... nekateri so, nekateri pa niso in to me najbolj moti.

Nasprotna tem stališčem v omenjeni skupini pa so mnenja večine posameznikov, da jih izbrisani prebivalci z ničemer ne motijo, še več, pogosto so sami poskušali korigirati to precej sugestivno vprašanje s komentarjem: »Zakaj bi me kaj motilo?« Obenem pa so tu in tam tudi kritični do nacionalizma Slovencev v odnosu do priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije, oziroma, kot se je izrazil eden med njimi:

Ne, ampak razumem, da dosti ljudi moti, da so iz bivših republik, do katerih imajo Slovenci dokaj negativne stereotipe in da zato izbrisane v glavnem pač enačijo z nekimi vsiljivci z juga.

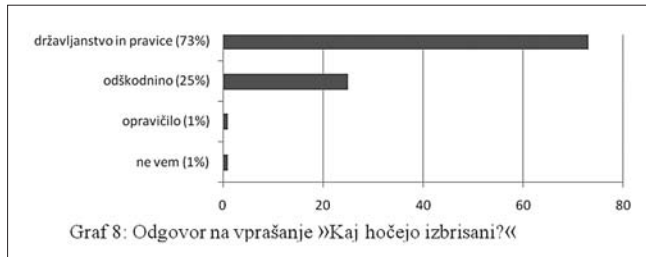
Zadnja skupina, ki je poudarila, da jo moti dejanje izbrisa, je svoje argumente oblikovala precej heterogeno, saj je za nekatere sogovornike in sogovornice težava predvsem v nereševanju oziroma prepočasnem reševanju posledic izbrisa, pri čemer so kot odgovorne pogosto navajali slovensko državo v celoti ali politično elito. Druge je motila prevelika medijska pozornost, posvečena temu vprašanju, oziroma enostransko poročanje medijev o izbrisu, tretji pa so težavo videli v izbrisu in njegovih posledicah: »Mislim ... s tem ko so jih izbrisali, so jih popolnoma degradirali, mislim razčlovečili, niso imeli pravic do ničesar. Niso obstajali.«

Kaj hočejo izbrisani? Ali se strinjaš z njihovimi zahtevami?

Čeprav smo vprašanje »Kaj hočejo izbrisani?« in »Ali se strinjaš z njihovimi zahtevami« v intervjujih postavljali ločeno in so sogovorniki in sogovornice najprej odgovarjali na prvo in nato na drugo vprašanje, ju je zaradi njune povezanosti smiselno analizirati skupaj.

4 Pet oseb je ostalo neopredeljenih.

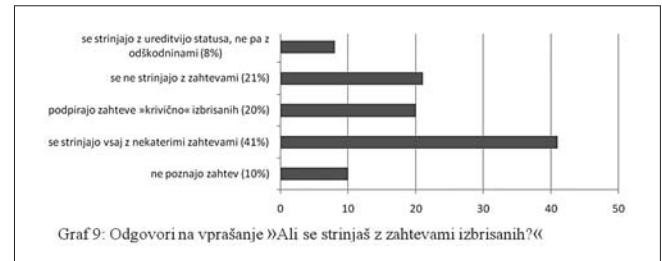
Odgovore na prvo vprašanje je mogoče razdeliti v tri sklope: v največjem je 1.525 odgovorov (73 odstotkov), po katerih izbrisani prebivalci želijo slovensko državljanstvo in pravice, ki jim s tem pripadajo. V veliko manjšem sklopu, kamor bi lahko uvrstili 51 odgovorov (25 odstotkov), je poudarjena njihova zahteva po odškodnini oziroma denarju, v najmanjšem sklopu, kjer so le trije odgovori (1 odstotek), pa posamezniki omenjajo opravičilo države.

Zanimivo je, da noben sogovornik ali sogovornica ni med zahteve izbrisanih oseb uvrstil/a povrnitve odvzetega stalnega prebivališča, ki je bila vse od leta 2002, ko so se začeli izbrisani prebivalci politično organizirati, njihova ključna in izhodiščna zahteva. Čeprav so izbrisani prebivalci poleg statusa stalnega prebivalca običajno zahtevali tudi povrnitev (s tem statusom povezanih) političnih, ekonomskih in socialnih pravic, ki sovpadajo z državljanskimi pravicami, pa se o zahtevi po državljanstvu skoraj ni govorilo. Nasprotno pa je velika večina sogovornikov odgovorila, da izbrisani želijo državljanstvo. Prav tako preseneča, da je zelo malo sogovornikov in sogovornic izbralo zahtevo po opravičilu, ki so jo izbrisani aktivisti ob različnih priložnostih pogosto omenjali. Veliko bolj pričakovana je omemba materialnega oziroma finančnega vidika povrnitve škode izbrisanim osebam z odškodninami. Tako, kot je pokazala že analiza predhodnega vprašanja, se je določen odstotek oseb (v tem primeru ena četrtnina) osredotočil predvsem na ta aspekt, ki je bil od vsega začetka boja izbrisanih oseb deležen osrednje medijske pozornosti, obenem pa je bil tudi pogosto sredstvo diskreditiranja izbrisanih aktivistov (Vežjak 2007).

Prav zadnje pogosto povzemajo odgovori sogovornikov in sogovornic, v katerih nikoli ni zaslediti odobranja finančne kompenzacije za utrpelo škodo izbrisanih oseb, temveč gre, nasprotno, ponovno za prikazovanje izbrisanih oseb kot »Drugih«, ki poleg ogrožanja »slovenstva« ogrožajo tudi državne finance ali »naš denar«, kot se je izrazil eden med intervjuvanci: »Hočejo naš denar. Saj to je naš denar. Ampak ga ne bodo dobili!« Ta in podobni argumenti sogovornic in sogovornikov ponovno temeljijo na razlikah med »nami« in »njimi«, pri čemer se »oni«, torej »tujci«, »južnjaki«, »Balkanci«, hočejo polastiti »našega« (naših služb, stanovanj ali »našega denarja«), kar potencira sovražnost do »tujcev« ter krepi potrebo po zaščiti »našega«, »slovenskega« (Kuzmanić 1999: 68, 2001: 60).

Odgovore na drugo vprašanje »Ali se strinjaš z zahtevami izbrisanih?« je mogoče razdeliti na pet skupin, kar je razvidno iz spodnjega grafa.

V prvo skupino spada 69 odgovorov (41 odstotkov), ki izražajo strinjanje z nekaterimi zahtevami. V drugo skupino lahko uvrstimo 35 odgovorov (21 odstotkov), iz katerih je razvidno, da se osebe z zahtevami izbrisanih prebivalcev ne strinjajo. V tretji in četrti skupini so odgovori, ki kažejo, da se osebe z zahtevami selektivno strinjajo: na eni strani 33 odgovorov (20 odstotkov) podpira le zahteve tistih, ki so bili po krivici izbrisani, na drugi pa se v 13 odgovorih (8 odstotkih) intervjuvanci strinjajo le z ureditvijo statusa, ne pa z odškodninami. Iz 17 odgovorov (10 odstotkov) pa je razvidno, da so bili sogovorniki in sogovornice neopredeljeni predvsem zaradi nepoznavanja teme.

Ali se je vprašanje izbrisanih rešilo?

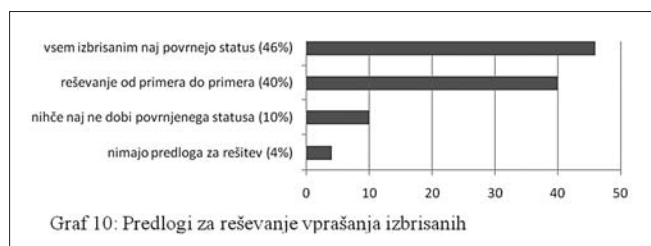
Gornjemu vprašanju so spraševalci in spraševalke med intervjujem dodali še podvprašanje »Če ne, na kakšen način bi se po tvojem mnenju lahko rešilo?«, pri tem pa so ob morebitni neodzivnosti sogovornika in sogovornice navedli serijo različnih možnosti (odškodnine, opravičilo, vrnitev statusa, referendum, dopolnilne odločbe, izgon ...).

Preden se posvetimo analizi odgovorov na gornja vprašanja, je treba poudariti, da med intervjuvanjem t. i. »zakon o izbrisu« (ZUSDDD-B) še ni stopil veljavo, saj se je to zgodilo nekaj mesecev pozneje, in sicer 24. 7. 2010. Po mnenju predstavnikov izbrisanih prebivalcev ter nekaterih nevladnih organizacij, mrež in skupin, novela zakona sicer problem izbrisa rešuje, a ga ne reši dokončno. Na eni strani je za osebe, ki od izbrisa živijo v Sloveniji, dostop do dovoljenja za stalno prebivanje lažji, vendar morajo znati uspešno dokazati, da so to obdobje prebivali v državi, kar je povezano z mnogimi ovirami. Na drugi strani pa je za vse tiste, ki so – pogosto zaradi izbrisa – odšli iz te države, ponovna pridobitev statusa veliko bolj zapletena, saj morajo dokazati, da so si aktivno prizadevali priti nazaj.

Če se vrnemo v čas pred sprejetjem »zakona o izbrisu« ter sledimo odgovorom sogovornic in sogovornikov, ugotovimo, da kar 126 oseb (88 odstotkov) meni, da vprašanje izbrisanih oseb še ni rešeno oziroma njihov status še ni urejen. Nasprotno pa je le 11 oseb (4 odstotki) prepričanih, da je bilo to vprašanje že rešeno. Podobno tudi manjši odstotek vprašanih (5 oseb ali 8 odstotkov) ne pozna odgovora na omenjeno vprašanje.

Te enoplastne odgovore je morda bolj smiselno analizirati na podlagi analize njihovih odzivov na podvprašanje o tem, kakšne predloge imajo za reševanje vprašanja izbrisanih, ki se se je glasilo: »Če ne, na kakšen način bi se po tvojem mnenju lahko rešilo?« Načine reševanja vprašanja izbrisa, ki so jih predstavili naši sogovorniki in sogovornice, je mogoče razdeliti v več kategorij, ki so predstavljene v spodnjem grafu:

5 Glede na to, da je več posameznikov podalo več različnih odgovorov, je število odgovorov večje od števila intervjuvanih oseb.

Kot je razvidno iz grafa, je v prvi skupini največji odstotek (66 oseb ali 36 odstotkov) tistih, ki bi omogočili vrnitev statusa vsem izbrisanim osebam, pri čemer je to – za nekatere vprašane – svobodna odločitev izbrisanih oseb. Poudarjajo namreč, naj se status vrne vsem, ki si to želijo. Poleg tega je v odgovorih omenjene skupine pogosto navedeno opravičilo in/ali javno priznanje odgovornosti države za ta nezakoniti ukrep. Pomen javnega opravičila so pogosto poudarjali tudi raziskovalci, ki so ga razumeli kot ključni pogoj za destigmatizacijo izbrisanih oseb in preprečevanje podobnih situacij v prihodnosti (Zorn 2010: 42; Dedić, Jalušič in Zorn 2003: 21). Nekateri sogovorniki in sogovornice so k temu dodali, da bi k rešitvi položaja izbrisanih oseb precej pripomoglo to, da bi bile izbrisane osebe javno bolj pozitivno predstavljene.

Druga, tudi precej številčna skupina – vanjo lahko uvrstimo 57 oseb (30 odstotkov) – se zavzema za selektivno reševanje vprašanja izbrisanih oseb oziroma za »metodo od primera do primera«. Njihova stališča običajno izhajajo iz prepričanja, da vse izbrisane osebe »niso enake«, zaradi česar ne bi smele imeti enakega dostopa do pravic. Med podanimi odgovori je pogosto opaziti mnenje, da je treba ločevati med »pravimi žrtvami« in »krivci« – kriterij te selektivne metode pa naj bi bila njihova domnevna »lojalnost« oziroma »nelojalnost« državi Sloveniji. Čeprav nobena od domačih ali mednarodnih institucij (npr. Ustavno sodišče, Evropsko sodišče za človekove pravice), ki so se ukvarjale z vprašanjem reševanja izbrisa, ne vpeljuje tovrstnega kriterija, saj za to ni pravne podlage, so te argumente pogosto vpeljevali predstavniki desnih in desnosredinskih političnih strank. Ko so ti začeli priznavati, da se je izbris kljub temu zgodil, so takoj predlagali, da je treba ločevati med tistimi, ki se jim je zgodila krivica, in tistimi, ki so sami krivi.

V skupini, ki se zavzema za selektivno reševanje, se pojavlja nekaj predlogov ukrepanja za tiste, ki naj bi si izbris zaslužili. Pri tem 11 oseb (19 odstotkov) poudarja lojalnost »slovenski« kulturi ter kot kriterij selekcije, po katerem bi omogočali vrnitev statusa, poudarjajo poznavanje slovenskega jezika oziroma stopnjo integracije ali asimilacije. Tu se ponovno srečujemo z vplivom političnega diskurza, dominantnega od prve polovice devetdesetih let. V tem političnem diskurzu je ločitev na priseljence, ki si zaslužijo slovensko državljanstvo, in na tiste, ki si ga ne zaslužijo (Zorn 2007: 17–33), potekala na podlagi slovenskega jezika kot ključnega kriterija »lojalnosti« državi Sloveniji (Petković 2010). Poleg tega omenjeni diskurz ni temeljil na vzpostavljanju večkulturne družbe, temveč je bil prežet z logiko asimilacije, saj je temeljil na predpostavki, da »oseba ne more imeti hkrati dveh domov, pripadati hkrati dvema skupnostma, državam, ipd.« (Zorn 2010: 41).

Z ugotovitvami iz obeh gornjih skupin je povezana tudi naslednja kategorija odgovorov, v kateri 22 oseb (39 odstotkov) pri reševanju vprašanja izbrisa eksplicitno poudarja preverjanje,

ali so med izbrisanimi osebami »sovražniki« države in Sloveniji »nelojalne« osebe. Neredko sogovorniki in sogovornice za te osebe predlagajo, da jim ne bi povrnili statusa, nekateri pa razmišljajo tudi o njihovem izgonu iz Slovenije. Kot je bilo že večkrat poudarjeno, je v ozadju njihovih prepričanj slutiti nacionalistični ksenofobni diskurz, ki izbrisane osebe enači s »sovražniki osamosvojitvene vojne«. Ta je spremljal problem izbrisa od vsega začetka in bil hkrati podlaga za izvedbo omenjenega akta. Kot ugotavlja Jasminka Dedić, je že pri obravnavi vlog za državljanstvo prihajalo do diskriminacije, pri čemer »... so bile najpogostejše žrtve kršitev najbolj marginalizirane etnične in družbene skupine (npr. Romi, obsojenci na zaporne kazni, itd.) ter v prvih letih po izbrisu častniki nekdanje JLA, ki so bili označeni za »sovražnike« oziroma »agresorje« na novonastalo državo« (Dedić, Jalušič in Zorn 2003: 56).

Nič manj skrajn se ne zdi predlog rešitve iz naslednje skupine (9 oseb ali 16 odstotkov), ki svetuje, da bi izbrisane osebe pridobile status po postopku za tuje oziroma »ilegalne« imigrante. Predlog, da bi pridobili status po omenjenem postopku, lahko potencialno dokazuje strinjanje s tem, kar se je z izbrisom že zgodilo. Z izbrisom so bile namreč te osebe pravno izenačene z nedokumentiranimi ali »ilegalnimi« migranti ter so si lahko urejale svoj status le s postopki, ki so veljali za nedokumentirane migrante (Pistotnik 2010).

Še bolj radikalno pozicijo od gornje predstavlja tretja kategorija 14 oseb (8 odstotkov), ki ne želi nobeni od izbrisanih oseb omogočiti ureditve statusa. Njihova stališča je mogoče prepoznati kot rasistična ali neorasistična (Balibar 1991; glej tudi Bajt 2010), saj iz odgovorov lahko sklepamo, da akt izbrisa pravzaprav odobravajo ter podpirajo to, kar je državna oblast storila z izbrisom, ko je uvedla »prelom med tistim, kar mora živeti, in tistim, kar mora umreti« (Foucault 2003: 163; glej tudi Zorn 2010: 34).

Ali naj vsi izbrisani dobijo stalno prebivališče v Sloveniji? Ali naj vsi dobijo državljanstvo Republike Slovenije?

Odgovori na gornji vprašanji so bili v vsebinskem smislu nadaljevanje predhodno analiziranega vprašanja, ponovno pa so pokazali, da sta na mnenje o izbrisu ključno vplivala politični in medijski diskurz. Glede na to, da se je politična elita več let zavzemala predvsem za selektivno reševanje vprašanja izbrisanih oseb, ni nenavadno, da več kot polovica vseh vprašanih (78 oseb ali 56 odstotkov) izbrisanim prebivalcem ne bi vrnila stalnega prebivališča in državljanstva. Kot smo že zapisali, je večina izbrisanih prebivalcev neslovenskega »izvora« (z izjemo nekaj etničnih Slovencev) (Jalušič 2007: 29), zato lahko v odnosu do njih prepoznamo ksenofobnost, povezano z nacionalizmom, ki je ključno zaznamoval obdobje osamosvajanja Slovenije. Po osamosvojitvi se je država Slovenija začela enačiti s slovenskim narodom, kar je učinkovalo kot izključevanje »Drugih«. Slovenija je torej postala nacionalna država, »ki jo tako državljani kot politični voditelji v glavnem razumejo kot državo slovenskega naroda« (Bajt 2010: 197). Kot je bilo že večkrat pokazano, je bila tovrstna politika izključevanja v Sloveniji usmerjena predvsem v nekdanje sodržavljane, ki so prihajali iz nekdanjih jugoslovanskih republik, med ključnimi rezultati te politike pa je bil izbris. Podpora tovrstni politiki izključevanja se je, kot v predhodnem vprašanju, v naši raziskavi kazala v predlogih, naj se statusa stalnega prebivalca in/ali državljanstva ne podeli tistim, ki ne obvladajo slovenskega jezika, ter tistim, ki Sloveniji niso bili »lojalni«

med vojno in njenim osamosvajanjem, oziroma »špekulantom«. Tako je odgovarjalo 22 oseb (15 odstotkov).

Zanimivo je, da je med odgovori (16 oseb ali 11 odstotkov) tudi mnenje, da bi vsem izbrisanim vrnilo stalno prebivališče, ne pa tudi državljanstva. Zanimivo zato, ker odgovora, da bi vsem vrnilo državljanstvo, ne pa tudi stalnega prebivališča, ni bilo opaziti. Lahko domnevamo, da razlog zanj izvira iz vrednote nja državljanstva kot »svete«, »tabuizirane« institucije, do katere imajo dostop le »posvečeni« ali »iniciranci« – »avtohtoni« Slovenci ali asimilirani priseljenci. Gre torej za »slovenskost«, ki naj bi bila za nekatere na ravni »naravne« danosti, drugi pa si jo morajo »zaslužiti«, pa kljub temu ne bodo nikoli dojeti kot »pravi« Slovenci. Nasprotno pa je bil pogost (40 oseb ali 29 odstotkov) odgovor, da bi se vsem izbrisanim vrnilo tako stalno prebivališče kot državljanstvo. Mnenja omenjenih sogovornikov in sogovornic kljub opisanemu nacionalističnemu diskurzu izražajo odprtost do izbrisanih oseb. Razlog za taka stališča bi morda lahko iskali v večletni politični aktivnosti izbrisanih prebivalcev, ki so postali medijsko prepoznavni in svoje izkušnje predstavljajo tudi v osrednjih javnih občilih. S tem, ko so postali politični subjekt, so pridobili glas, ki so ga izgubili z odvzemom stalnega prebivališča.

Poleg tega del intervjuvancev (14 oseb ali 10 odstotkov) poudarja, da se je izbrisanim osebam (z)godila krivica, ki jo je treba popraviti s priznanjem odgovornosti za izbris, s čimer se strinja 10 odstotkov vprašanih. V teh odgovorih se kaže ključni premik v prevzemanju odgovornosti, ki je nasproten več let trajajočemu »sindromu organizirane nedolžnosti« (Jalušič 2007: 103), zaradi katerega se je izbris vselej zanikal in/ali zamočal.

Ali so izbrisani izgubili kakšne pravice oziroma dostop do česa?

Z gornjim vprašanjem smo poskušali ugotoviti, ali naši sogovorniki in sogovornice poznajo posledice izbrisa, ter njihovo osebno mnenje o izbrisanih. Odgovore smo razčlenjevali na podlagi analize kršitev človekovih pravic izbrisanih prebivalcev, ki jo je v svoji raziskavi oblikovala Neža Kogovšek (2010b). Rezultate lahko strnemo v spodnje ugotovitve.

Iz odgovorov je najprej mogoče razbrati, da se skoraj vsi sogovorniki in sogovornice (134 oseb ali 94 odstotkov) zavedajo, da so izbrisani prebivalci izgubili pravice ter dostop do določenih javnih dobrin, virov in storitev. V nasprotno je bil prepričan le zelo majhen odstotek ljudi (8 oseb ali 6 odstotkov), ki je trdil, da izbrisani prebivalci niso izgubili nobenih pravic oziroma zanje niso vedeli. Ob tem pa je treba opozoriti tudi na pogosto mnenje intervjuvancev, da so izbrisane osebe pravice izgubile po lastni krivdi, kot je rekel sogovornik: »Ja, malo so imeli pravic, samo to so si sami krivi, da so izgubili.«

Če pustimo ob strani razloge za izgubo pravic in se osredotočimo predvsem na analizo mnenja sogovornikov in sogovornic o posledicah izbrisa, lahko razberemo, da je precej oseb (30 oseb ali 21 odstotkov) podalo splošno ugotovitev, da so »izbrisani izgubili vse«. Enako število intervjuvancev pa je izpostavilo stališče, da so izbrisani prebivalci ostali brez državljskih pravic. Zanimivo je, da so le redki (12 oseb ali 8 odstotkov) omenili, da so bile tem prebivalcem kršene človekove pravice, kar bi lahko razložili z dejstvom, da je del politične elite pri obravnavi izbrisa začel sorazmerno pozno uporabljati diskurz človekovih pravic (Kogovšek 2010a: 9). Prav na podlagi primerov, med katerimi

so tudi izkušnje izbrisanih prebivalcev, je razvidno, da koncept človekovih pravic ne more biti zagotovilo za pravno enakost. Vedno znova je treba »izumljati«, konceptualizirati, razglasi in izpostavljati vrednote, na katerih temeljijo pravice (Balibar 1991), saj je drugače koncept človekovih pravic, ki se v resnici izkazuje v delovanju nacionalne države, brez pomena (Arendt 2003; Zdravković 2010: 252–262).

Na tem mestu se zdi smiselno analizirati izgubo tistih pravic, ki so jih sogovorniki in sogovornice najpogosteje poudarjali. Največ odgovorov se je nanašalo na prikrajšanost izbrisanih oseb za ekonomske in socialne pravice, pri čemer so najpogosteje navedli kršitev pravice do dela oziroma zaposlitve (omenilo jo je 68 oseb ali 48 odstotkov). Druga kršitev, ki so jo sogovorniki in sogovornice (64 oseb ali 45 odstotkov) postavljali v ospredje, je izguba pravice do zdravstvenega varstva. Zaradi izgube te pravice in posledične izključenosti ter diskriminacije v zdravstvenem sektorju je bil izbris metavzrok številnih zdravstvenih težav izbrisanih oseb (Lipovec Čebtron 2007: 63–64). Naslednja pravica, ki je bila kršena izbrisanim osebam in v odgovorih enako izpostavljena kot pravica do zdravstva (64 oseb ali 45 odstotkov), je bila pravica do izobraževanja. Izbrisane osebe so imele pravico do osnovnošolskega šolanja do 15. leta, a jim je bila tudi ta pogosto kršena (Kogovšek 2010b: 122–123).

Nadalje so sogovorniki in sogovornice poudarjali pravico do socialne varnosti ter pravico do osnovne oskrbe in varstva pred revščino. V zvezi z revščino je treba omeniti tudi pogosto omenjeno kršitev pravice do premoženja, kamor spadajo pokojnine, nepremičnine in premičnine ter upravljanje s finančnimi sredstvi. Številni (25 oseb ali 18 odstotkov) so se spomnili tudi na nastanitev oziroma stanovanje, ki mnogim izbrisanim osebam nista bila omogočena. Posredno je bilo v odgovorih zaslediti tudi razmišljanje o diskriminaciji, ki je prepovedana z vsemi ključnimi dokumenti o človekovih pravicah, izbrisane osebe pa se z njo vsakodnevno srečujejo. Med izgubljenimi pravicami so nekateri omenili tudi pravico do sodelovanja v javnih zadevah (13 oseb ali 9 odstotkov), posamični odgovori pa so poudarili tudi pravico do učinkovitega pravnega sredstva, pravico do svobode, varnosti in svobodnega gibanja, pravico zapustiti državo ter pravico do življenja.

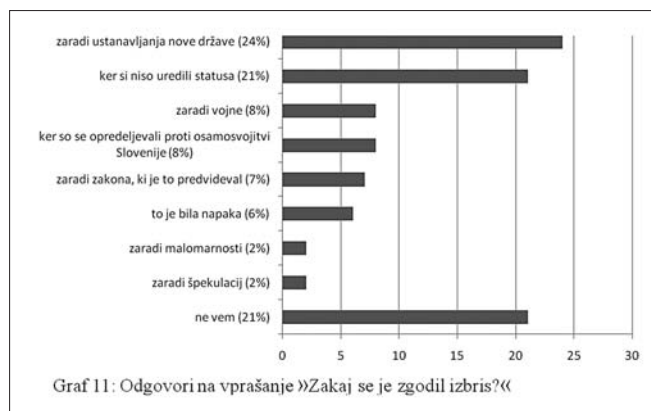
Kaj je bilo izbrisanim z izbrisom odvzeto: stalno prebivališče ali državljanstvo?

Odgovori na vprašanje »Kaj je bilo izbrisanim z izbrisom odvzeto: stalno prebivališče ali državljanstvo?« razkrivajo, da ljudje pri izbrisu ne razlikujejo oziroma zamenjujejo pojma stalno prebivališče in državljanstvo, kar smo že razčlenili. Kot smo že predhodno pokazali, je bilo izbrisanim osebam odvzeto stalno prebivališče in ne državljanstvo. Res pa je, da je bil ta odvzem posledica tega, da izbrisane osebe bodisi niso (pravočasno) zaprosile za slovensko državljanstvo bodisi jim je bilo to zavrnjeno (Kogovšek 2010a: 9). Poleg tega je bil izbris povezan z odvzemom državljskih pravic. Glede na to, da smo z vprašanjem ugotavljali, kako dobro sogovorniki in sogovornice poznajo ključna dejstva, ki so povzročila izbris, bi lahko v tem delu članka govorili o pravih in nepravilnih odgovorih: nepravilen odgovor »državljanstvo« je tako navedlo 58 oseb ali 41 odstotkov, zelo zastopan je bil tudi nepravilen odgovor »oboje«, torej tako stalno prebivališče kot državljanstvo, za katerega se je odločilo 34 oseb ali 24 odstotkov. V celoti je tako nepravilen odgovor izbralo 92 oseb

(65 odstotkov), nasprotno pa se je za pravilen odgovor odločilo veliko manj sogovornikov in sogovornic, in sicer 39 oseb (27 odstotkov). Poleg tega se je manjše število intervjuvancev (7 oseb ali 5 odstotkov)⁶ izognilo postavljenemu vprašanju in odgovarjalo z novimi predlogi, in sicer, da jim je bilo »odvzeto dostojanstvo«, »življenje« oziroma »vse, kar so imeli«.

Zakaj se je izbris zgodil in kdo je zanj odgovoren?

Na zelo kompleksni vprašanji so sogovorniki in sogovornice dali precej heterogene odgovore, ki bi zahtevali daljšo analizo, kot jo dopušča prostor pričujočega članka, obenem pa so bili mnogi vidiki, ki jih ti odgovori izpostavljajo, že predhodno razčlenjeni. Iz tega razloga bomo na tem mestu navedli krajšo predstavitev rezultatov.

Graf 11: Odgovori na vprašanje »Zakaj se je zgodil izbris?«

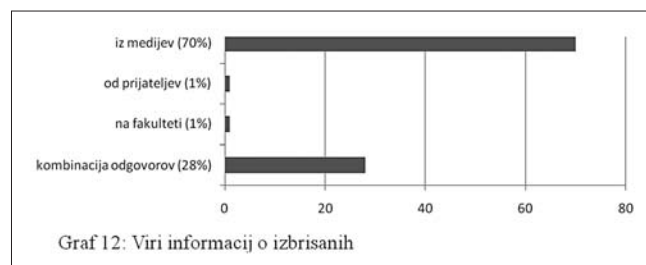
Kot kaže graf, so najpogostejši odgovori razdeljeni v tri številčno precej sorazmerne skupine: prva skupina ne pozna odgovora (27 odgovorov ali 21 odstotkov), druga skupina kot razlog za izbris navaja proces osamosvajanja in ustanavljanja nove države (31 odgovorov⁷ ali 24 odstotkov), tretja pa – kot je bilo v analizi predhodnih vprašanj že velikokrat omenjeno – izbris razume kot posledico ravnanja izbrisanih oseb, saj naj bi bil vzrok njihov neurejen status (27 odgovorov ali 21 odstotkov). Manj pogosti so odgovori, ki kot razlog prav tako navajajo napačno ravnanje izbrisanih prebivalcev, saj naj bi se ti opredeljevali proti samostojni Sloveniji (10 odgovorov ali 8 odstotkov) ali »špekulirali« (4 odgovori ali 3 odstotki) oziroma bili »malomarni« (3 osebe ali 2 odstotka). Precej dvomni so odgovori, ki vzrok za izbris pripisujejo predvsem »vojni« (10 odgovorov ali 8 odstotkov), pri čemer pogosto ni jasno, ali gre za osamosvojitveno »vojno« ali za vojne razmere v drugih republikah nekdanje Jugoslavije, ki so bila ena ključnih ovir pri urejanju statusa izbrisanih prebivalcev. Če so vse do sedaj naštetje skupine odgovorov izbris dojemale kot posredno ali neposredno posledico ravnanja izbrisanih oseb, pa le dve manj številčni kategoriji odgovorov razloge za to dejanje pripisujeta pravni ureditvi oziroma državnemu sistemu. V odzivih sogovornikov ali sogovornic zasledimo odgovor, da je izbris posledica določenega »zakona«, ki je izbris predvideval (9 odgovorov ali 7 odstotkov), oziroma »napake« sistema (7 odgovorov ali 6 odstotkov), pri čemer ni jasno, ali gre za napako v pravnem, administrativnem ali političnem sistemu.

Vprašanje o odgovornosti za izbris kljub temu kaže drugačno podobo, kot so jo zrcalili odgovori na prvo vprašanje, saj manj kot petina odgovorov (22 odgovorov ali 19 odstotkov) odgovornost za izbris pripisuje izključno izbrisanim samim. K temu je treba dodati, da nekaj mnenj sogovornikov in sogovornic (12 odgovorov ali 10 odstotkov) izraža deljeno odgovornost za izbris, saj so po njihovem odgovorne tako izbrisane osebe kot »država«. Vseeno pa več kot polovica odgovorov (70 odgovorov ali 60 odstotkov) kot odgovorno prepozna izključno »državo«. Manjši odstotek oseb (13 odgovorov ali 11 odstotkov) pa odgovornosti ne pripisuje nikomur oziroma odgovora ne pozna.

Kje si dobil/-a informacije o izbrisanih?

Ali poznaš kakšno izbrisano osebo?

Na podlagi gornjih vprašanj smo želeli ugotoviti, s pomočjo katerih informacij so si sogovornice in sogovorniki ustvarili stališče o izbrisanih osebah. Ob pogledu na spodnji graf je opazno, da je velika večina (101 odgovor⁸ ali 70 odstotkov) podatke pridobila izključno iz medijev. Pri tem je treba poudariti, da tudi zelo zastopana (42 odgovorov ali 29 odstotkov) kategorija »kombinacija odgovorov« zajema tako informacije, pridobljene iz medijev kot iz drugih virov (prijatelji, sorodniki, sodelavci, visokošolski študij na določeni fakulteti). Če združimo obe skupini odgovorov, bi lahko domnevali, da so v 98 odstotkih na mnenje vplivali mediji, le pri 4 odgovorih (2 odstotka) pa je razvidno, da so osebe do informacij prišle preko prijateljev oziroma na fakulteti.

Graf 12: Viri informacij o izbrisanih

Drugo vprašanje se je nanašalo na ugotavljanje, ali sogovornica oziroma sogovornik poznata kakšno izbrisano osebo, saj smo domnevali, da bi to lahko pomembno vplivalo na oblikovanje njihovih stališč. Presenetilo nas je dejstvo, da je odgovor »da« oziroma trditev, da izbrisano osebo poznajo, izrazilo 27 posameznikov (19 odstotkov). Poleg tega na to vprašanje v primerjavi z drugimi vprašanji precej več sogovornikov in sogovornic ni želelo odgovoriti (18 oseb ali 12 odstotkov). Posameznikov, ki so rekli, da ne poznajo nobene izbrisane osebe, je bilo tako 100 (69 odstotkov).

Sklepna diskusija in odziv na nove informacije o izbrisu in izbrisanih osebah

Po zadnjem vprašanju smo poskušali s sogovorniki in sogovornicami vzpostaviti manj formalen pogovor, v katerem bi imele te osebe možnost prosto razvijati svoje misli o izbrisu in izbrisanih osebah, obenem pa bi tudi raziskovalci in raziskovalke imele priložnost, da z njimi izmenjajo svoja stališča. V tem pogovoru

⁶ Štiri osebe (3 odstotki) na vprašanje niso odgovorile.

⁷ Tudi v tem podglavju število odgovorov ni enako številu oseb.

⁸ Kot je razvidno, tudi tu skupno število odgovorov ni enako številu vprašanih, saj se je več oseb odzvalo z več odgovori, nas pa je zanimalo, kolikokrat so se odgovori ponovili.

so raziskovalke in raziskovalci pogosto podali nekaj ključnih dejstev o izbrisu ter razložili nekatere nejasnosti o tej tematiki, če so sogovorniki in sogovornice to seveda želeli. Iz omenjenih pogovorov je nastalo 126 opisov⁹ oziroma komentarjev raziskovalk in raziskovalcev, v katerih so bile zabeležene informacije o sogovornikovem ali sogovorničinem poznavanju obravnavane teme, sprejemanje z njo povezanih novih informacij ter reakcije nanje. Glede na to, da so tovrstni opisi zelo raznoliki, obstajajo pomisleki o medsebojni primerljivosti. Če smo želeli analizirati tovrstne opise, smo se kot interpreti morali postaviti na mesto subjekta, za katerega se predpostavlja, da verjame (Močnik 1999). S tem smo opise sprejeli kot medsebojno primerljive ter predpostavili, da s(m)o z istimi besedami dejansko opisovali enako količino ali kakovost znanja.

Tako smo lahko na podlagi tovrstnih opisov sestavili naslednje skupine: najštevilčnejša skupina posameznikov in posameznice (35 oseb ali 25 odstotkov) je tematiko izbrisa in izbrisanih oseb slabo poznala, vendar so jih v diskusiji pridobljene nove informacije zelo zanimale. V drugo, malce manjšo skupino od prve (29 oseb ali 21 odstotkov), bi lahko uvrstili osebe, ki jih obravnavana tematika ni zanimala, zaradi česar so po intervjuju brez interesa poslušali nove informacije. Tretja skupina (21 oseb ali 15 odstotkov) je tematiko izbrisa in izbrisanih oseb dobro poznala, zato tem osebam običajno ni bilo treba posredovati dodatnih informacij, namesto tega pa je bila diskusija pogosto osredotočena na reševanje situacije izbrisanih oseb. V četrti skupini (15 oseb ali 11 odstotkov) lahko prepoznamo sogovornice in sogovornike, ki tematike izbrisa ne poznajo in so negativno nastrojeni proti izbrisanim osebam, obenem pa novih informacij niso sprejeli, saj so jih zavrnili kot laž ali zavajajočo propagando. Nepoznavanje izbrisa in negativni odnos do izbrisanih oseb sta bila značilna tudi za peto skupino (13 oseb ali 9 odstotkov), vendar s to razliko, da so te posameznike in posameznice nove informacije prese-netile. Najmanjša, šesta skupina (11 oseb ali 8 odstotkov), pa na diskusijo ni pristala in novih informacij ni želela poslušati.

Sklep

Če na rezultate raziskave pogledamo s ptičje perspektive, lahko opazimo, da so le redki sogovorniki in sogovornice poznali ključna dejstva o izbrisu (na primer leto in mesec izbrisa), razliko med državljanstvom in stalnim prebivališčem, ter to, da jim je bilo z izbrisom odvzeto stalno prebivališče in ne državljanstvo. Prav tako naši sogovorniki in sogovornice niso poznali razlogov za dejanje izbrisa in njegov potek. Zanimivo pa je, da kljub slabemu poznavanju temeljnih dejstev o izbrisu približno polovica sogovornikov ali sogovornic ne kaže odklonilnega odnosa do izbrisanih oseb, obenem pa se tudi ne strinja z aktom izbrisa. Slednje se je na primer jasno pokazalo v odgovorih na vprašanje, ali je prav, da so bili izbrisani izbrisani, kjer je skoraj polovica (48 odstotkov) izrazila svoje nestrinjanje. Podobno smo opazili tudi pri vprašanjih o percepciji izbrisanih oseb, kjer pri polovici vprašanih nismo zasledili izključujoče negativnega mnenja, ki smo ga bili vajeni v nekaterih političnih diskurzih. Kot kažejo rezultati odgovorov na vprašanje »Ali te pri izbrisanih kaj moti?«,

je več kot polovica (56 odstotkov) ugotovila, da jih pri njih nič ne moti. Vendar pa ne smemo odsotnosti odklonilnega odnosa enačiti z odnosom naklonjenosti do izbrisanih prebivalcev. O naklonjenosti bi lahko govorili le v primeru približno ene desetine sogovornic in sogovornikov, ki so v odgovorih na različna vprašanja odkrito izražali pozitiven odnos, pri tem pa so prepoznavali, da se je izbrisanim osebam zgodila krivica, ki jo je treba popraviti s priznavanjem in prevzemanjem odgovornosti za izbris. Naj pri tem omenimo, da je v njihovih odgovorih pogosto opaziti pokroviteljski diskurz, ki izbrisane osebe opisuje izključno kot žrtve. Pri vseh preostalih, ki do izbrisanih niso odklonilni, pa ni mogoče spregledati dejstva, da izbrisane prebivalce še vedno vidijo kot Druge, kot tujce ali Neslovence, ki so »od nekdaj prišli«, zaradi česar se njihova naklonjenost do njih spreminja glede na postavljeno vprašanje. Če ti sogovorniki in sogovornice kažejo večjo odprtost pri splošnih vprašanjih o izbrisu ali njegovih posledicah, so obenem bolj zadržani ali odklonilni do vračanja pravic ali priznavanja odškodnin izbrisanim osebam. Kljub temu pa bi lahko na podlagi pričujoče raziskave skupaj z Nežo Kogovšek ugotovili, da se stereotipi in predsodki o izbrisanih osebah »počasi razblinjajo« (2010a: 10). Podobno kot v javnomnenjski raziskavi agencije Ninamedia iz leta 2009 tudi po naših podatkih le približno ena tretjina oseb izbrisanim prebivalcem kategorično nasprotuje in jih dojema kot nasprotnike samostojne Slovenije oziroma do njih mestoma izraža odkrito sovražna stališča. Glede na to, da so (skoraj) vsi sogovorniki in sogovornice informacije o izbrisanih prebivalcih pridobili v medijih, so prav ti ključno sredstvo senzibiliziranja prebivalstva o tem vprašanju. Čeprav s tem nismo povedali nič novega, lahko upamo, da bo v prihodnje naklonjenost medijev do izbrisanih prebivalcev preoblikovala še tiste stereotipe in predsodke, ki ostajajo trdno zakoreninjeni in povsem nereflektirani.

Viri in literatura

- ARENDR, Hannah: *Izvori totalitarizma*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.
- BAJT, Veronika: Več kot zgolj administrativno ustvarjeni »tujci«: Izbrisani in odmev nacionalistične konstrukcije drugega v simbolni ideji o »nas«. V: Neža Kogovšek in Brankica Petković (ur.), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2010, 193–214.
- BALIBAR, Étienne: *Masses, Classes and Ideas: Studies on Politics and Philosophy Before and After Marx*. New York in London: Routledge, 1994.
- BALIBAR, Étienne: Is there Neo-Racism? V: Étienne Balibar in Immanuel Wallerstein (ur.), *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. London: Verso, 1991.
- ČUČEK, Tina: Slovenski poslanci o izbrisanih: Analiza parlamentarnih razprav. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 5, 2006, 190–211.
- DEDIĆ, Jasminka, Vlasta Jalušič in Jelka Zorn: Diskriminacija v postopkih pridobivanja slovenskega državljanstva. V: Jasminka Dedić (ur.), *Izbrisani: Organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. New York in Ljubljana: Mirovni inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2003, 23–84, 141–144.
- FOUCAULT, Michel: Predavanje 17. 3. 1976. *Filozofski vestnik* 24(3), 2003: 151–170.
- JALUŠIČ, Vlasta: Organizirana nedolžnost. V: Jasminka Dedić (ur.), *Izbrisani: Organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. New York in Ljubljana: Mirovni inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2003, 7–22.
- JALUŠIČ, Vlasta: Organizirana nedolžnost in izključevanje: Nacionalne

⁹ Število opisov je manjše od števila intervjujev, saj v 16 primerih (11 odstotkov) do diskusije iz različnih razlogov (pomanjkanje časa, drugi zunanji dejavniki) ni prišlo oziroma so bili opisi diskusije za analizo preveč fragmentarni oziroma pomanjkljivi.

države in državljanstvo po vojni in kolektivnih zločinih. *Časopis za kritiko znanosti* 35(228), 2007: 101–121.

KOGOVSŠEK, Neža in Brankica Petković (ur.): Izbrisani jezik. V: *Brazgotine izbrisa*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010, 219–245.

KOGOVSŠEK, Neža: Uvod: Izbrisani včeraj, danes, jutri – Spodkovani stereotipi in nepovrnljiva pot k popravni krivic. V: Neža Kogovšek in Brankica Petković (ur.), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010a, 9–17.

KOGOVSŠEK, Neža in Brankica Petković (ur.): Izbris kot kršitev pravno za-varovanih človekovih pravic. V: *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010b, 83–141.

KUZMANIČ, Tonči: *Bitja s pol strešice: Slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Ljubljana: Open Society Institute, 1999.

KUZMANIČ, Tonči: Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni. V: Brankica Petković (ur.), *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2001, 56–77.

LİPOVEC ČEBTRON, Uršula: Metastaze izbrisa. *Časopis za kritiko znanosti* 35(228), 2007: 59–75.

MOČNIK, Rastko: *3 teorije: Ideologija, nacija, institucija*. Ljubljana: Založba *cf, 1999.

PISTOTNIK Sara: Izbris kot poligon evropskih migracijskih politik ali »oprostite mi, prosim, ampak vaši predpisi so izbrisali moj status«. V: Neža Kogovšek in Brankica Petković (ur.), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010, 53–78.

PREDOJEVIČ, Vaso: *Zločin brez kazni*. Škofja Loka: Studio Grad, 2007.

SMITH, Anthony D.: *Theories of Nationalism*. New York: Holmes & Meier, 1983.

VEZJAK, Boris: Argumentacija in retorika v primeru izbrisanih. *Časopis za kritiko znanosti* 35(228), 2007: 211–222.

ZDRAVKOVIČ, Lana: Boj proti odrekanju državljanstva kot paradigma emancipacijske politike. V: Neža Kogovšek in Brankica Petković (ur.), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010, 251–269.

ZORN, Jelka: »Mi, etno-državljeni etno-demokracije« – nastajanje slovenskega državljanstva. *Časopis za kritiko znanosti* 35(228), 2007: 17–33.

ZORN, Jelka: Vpisani kot delavci, izbrisani kot Neslovenci: Pogled izbrisanih na obdobje tranzicije. V: Neža Kogovšek in Brankica Petković (ur.), *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2010, 19–47.

»Non-Slovenes«, »Foreigners«, or »Victims«? Our Perception of the Erased Citizens of Slovenia

The study examines how well people know the problem of those who had been removed from the register of Slovene citizens, and how they are perceived. 142 informants, who had not been deleted from the register, participated in the inquiry consisting of fifteen questions and subquestions. Based on their answers it is possible to claim that most of the participants were unfamiliar with key facts about the so-called »erased« people. While it is true that they felt neither negative toward the »erased« nor did they approve of their removal from the register this does not denote that most of the informants felt benevolent toward them. Only roughly ten percent of them openly expressed their kindly feelings, admitting that severe injustice had been done to the »erased«, that this injustice had to be acknowledged, and that responsibility has to be taken for this act. Yet it is difficult to ignore the fact that those who had been favorably disposed toward the »erased« still perceived them as »Others,« as foreigners, and as non-Slovenes. According to them, the »erased« are people who had »come to Slovenia from somewhere else«, which is why the benevolence of the informants varied according to questions asked in the enquiry. Even though they showed tolerance and understanding for the general question of the removal from the register and its consequences they expressed a certain amount of restraint when discussing the restoration of rights for the »erased« and compensation. Nevertheless, since only one third of the informants categorically rejected the »erased,« perceiving them as adversaries of independent Slovenia, it may be said that the perception of the »erased« is changing.